

POSTAVENIE PREZIDENTOV V KRAJINÁCH V-4

Peter Horváth

Zmeny v krajinách strednej Európy na konci 80. rokov minulého storočia prebiehali s odlišným charakterom, hoci boli pomerne veľmi rýchle. Maďarsko a Poľsko boli typmi, keď v počiatočných fázach dominovali v zásade vyjednávania („okružle stoly“) medzi zástupcami starej a novej politickej elity. V podmienkach Česko-Slovenska bol na začiatku zmeny politickej reality kolaps starého systému. Tento faktor je ale iba jedným z mnohých, ktorý majú vplyv na výsledok transformačných procesov.

Každý štát, ktorý sa snaží o zakotvenie demokratických inštitúcií a návykov, je jedinečným laboratóriom. Sám si musí nájsť priestor pre pravidlá hry. K tým základným môžeme zaradiť stanovenie si formy vlády – teda či bude formovať parlamentnú, prezidentskú alebo kombinovanú. K tomu musí prispôbiť aj vhodnú formu volebného systému. Hneď na úvod teda musí riešiť otázky, ktoré predznamenávajú samotný priebeh transformačného procesu.

Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko majú mnohé črty spoločné, ale v mnohom sa odlišujú. Z najdôležitejších spomeňme:

1. vo dvoch krajinách (ČR a Poľsko) je dvojkomorový parlament, v ostatných dvoch jednokomorový (Maďarsko a Slovensko)
2. zásadne odlišné sú volebné systémy – od pomerného na Slovensku (ale aj do Sejm v Poľsku a Poslanecká snemovňa v ČR), cez kombinovaný (Národné zhromaždenie v Maďarsku) až k väčšinovému (Senát v ČR a Senát v Poľsku)
3. postavenie prezidentov je v zásade ohraničené na reprezentatívnu funkciu vo všetkých krajinách strednej Európy, ale spôsob voľby je odlišný – priamou voľbou je volený v Poľsku a na Slovensku, prostredníctvom zákonodarných zborov v ČR a Maďarsku.

Pozrime sa bližšie na niektoré aspekty z pohľadu výkonnej moci a najmä na vznik, výber a postavenie hlavy štátu v krajinách V-4.

FORMA VLÁDY

Forma vlády predstavuje úpravu systému najvyšších orgánov štátu. Vyjadruje hierarchiu rozloženia moci v štáte. Nepredstavuje len ústavné (teoretické) vymedzenie, ale je výsledkom pôsobenia viacerých faktorov (osobností zastávajúcich tieto posty, tradícií, zvykov a pod.).

Formu vlády možno charakterizovať vychádzajúc z nasledujúcich faktorov:

- a) ako sa utvára výkonná moc,

- b) aký je vzájomný vzťah medzi zákonodarnou a výkonnou mocou,
- c) aká je vnútorná štruktúra výkonnej moci,
- d) ako sa kreuje funkcia hlavy štátu a aké sú jej právomoci.¹

V praxi rozoznávame niekoľko základných typov formy vlády. Peter Kresák uvádza päť základných foriem:

- a) parlamentná (parlamentná republika, parlamentná monarchia),
- b) prezidentská,
- b) zmiešaná (kombinácia parlamentnej a prezidentskej) - napríklad kancelársky systém, poloprezidentský (semiprezidiálny) systém,
- c) vláda parlamentu,
- d) zdanlivý parlamentarizmus.²

Skôr, ako prejdeme k charakteristikám jednotlivých foriem vlády, považujeme za potrebné zdôrazniť, že v nijakom štáte neexistuje systém úplne zhodný s uvádzanými teoretickými východiskami.

PARLAMENTNÁ FORMA VLÁDY

Parlamentná forma vlády, inak nazývaná aj parlamentná demokracia, je najrozšírenejším deklarovaným typom výkonu moci v štáte. Jej základným znakom je dominantné postavenie zákonodarnej moci voči moci výkonnej (vláde), čiže vláda je tu politicky zodpovedná parlamentu. Nevyhnutným predpokladom na získanie a uplatnenie vládnej moci je podpora exekutívneho orgánu zo strany parlamentu. Takúto podporu musí mať vláda počas celého svojho funkčného obdobia; prípadná strata dôvery má za následok jej pád a nástup novej vlády. Vláda sa teda musí stále opierať o väčšinu v parlamente, resp. väčšina poslancov parlamentu ju musí tolerovať (napríklad v prípadoch tzv. menšinových vlád, najmä v škandinávskych krajinách, ale aj vláda premiéra Miloša Zemana v Českej republike v rokoch 1998 - 2002).

V parlamentnej forme vlády:

- hlavou štátu je prezident alebo monarcha,
- volený parlament má zákonodarnú moc a vykonáva kontrolu nad mocou výkonnou,
- hlava štátu nemá politickú zodpovednosť (je zavedený inštitút kontrasignácie aktov členom vlády),
- existuje politická zodpovednosť vlády voči parlamentu (aj za akty hlavy štátu),

---

¹ Pozri bližšie: Orosz, L. - Šimuničová, K.: *Prezident v ústavnom systéme SR*. Bratislava, Veda 1998, s. 12.

² Kresák, P.: *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava, PF UK 1993, s. 130 a nasl.

- hlava štátu môže za presne určených podmienok vstúpiť ako arbiter do sporov medzi parlamentom a vládou (napríklad pri odvolaní vlády, rozpustení parlamentu a vypísaní nových volieb).

Klasická del'ba moci v rovine „parlament – vláda“ súvisí so vzťahom „koalícia – opozícia“. Znakom demokracie je existencia možnosti pre opozíciu prevziať vládu po najbližších voľbách na základe ich výsledkov. Parlament (v prípade dvojkomorového parlamentu spravidla jeho dolná komora) sa stáva legitímnou tribúnou pre opozíciu, a tým sa politický konflikt odohráva na tejto pôde.

PREZIDENTSKÁ FORMA VLÁDY

Charakteristickým znakom prezidentskej (prezidiálnej) formy vlády je rovnomernejšie rozloženie moci v štáte medzi výkonnou a zákonodarnou mocou. Legitimita oboch zložiek je odvodená od občanov, poslanci aj prezident dostávajú mandát od prvotných nositeľov moci v štáte. Ak v parlamentnom systéme patrí dominantné postavenie zákonodarnému zboru, v prezidentskom systéme stoja na dvoch póloch parlament a prezident. Parlament vykonáva zákonodarnú moc, prezident stojí na čele výkonnej moci.

Prezidentská forma vlády sa vyznačuje tým, že:

- na čele výkonnej moci stojí prezident, ktorý nemá mandát odvodený od parlamentu,
- parlament nemá kontrolnú právomoc voči exekutive (nemôže vláde vysloviť nedôveru),
- súdna moc je vykonávatel'om dohľadu nad nezávislosťou zákonodarnej a výkonnej zložky moci.³

ZMIEŠANÉ FORMY VLÁDY

Pre zmiešané (kombinované) vládne formy (poloprezidentský systém, kancelársky systém) sú charakteristické také výrazne modifikácie právomocí príznačných pre klasické systémy (parlamentné a prezidentské), že ich nemožno zaradiť do žiadnej z dvoch už uvedených kategórií.

Existujú dve skupiny týchto právomoci:

1. právomoci vyvažujúce ostatné zložky štátnej moci (vymenúvanie a odvolávanie vlády, rozpustenie parlamentu, právo veta, mimoriadne právomoci v krízových situáciách a pod.),
2. právomoci vyplývajúce z reprezentácie štátnej jednoty (ústavná zodpovednosť za štátnu politiku, oprávnenia reprezentatívneho charakteru, vymenúvacie právomoci a pod.).⁴

³ Bližšie pozri: Kresák, P.: *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava, PF UK 1993, s. 141

Kancelársky systém

Kancelársky systém je formou vlády v Spolkovej republike Nemecko. Jeho základom je posilnenie právomocí predsedu vlády (kancelára). Výkonná moc je tu v rukách spolkovej vlády. V jej čele stojí kancelár, ktorého volí Spolkový snem po všeobecných voľbách. K jeho odvolaniu môže prísť iba v prípade, že Spolkový snem zvolí nového kancelára. K posilneniu pozície kancelára prispelo jeho ústavné oprávnenie v prípade nevyslovenia dôvery požiadať prezidenta o rozpustenie Spolkového snemu.

Poloprezidentský systém

Do relatívne samostatnej skupiny patrí poloprezidentský systém, ktorý predstavuje akýsi kompromis medzi parlamentným a prezidentským systémom. K základným charakteristickým črtám poloprezidentského systému patrí priama voľba prezidenta. Hlava štátu môže svoje právomoci vykonávať bez kontrasignácie členov vládneho kabinetu. Vláda ako výkonný orgán má de facto dvojakú zodpovednosť – pred parlamentom i prezidentom.

V poloprezidentskom systéme sú zvlášť výrazné rozdiely medzi ústavne zakotveným postavením prezidenta a reálnym (praktickým) výkonom jeho právomocí. V 70. rokoch M. Duverger zaradil do tejto kategórie sedem krajín západnej Európy. Jednotlivé štáty zoradil podľa sily právomocí prezidenta zakotvených v ústave a podľa reálnej moci v praxi tak, ako ukazuje tabuľka 1.

TABUĽKA 1

Postavenie prezidenta

Podľa ústavného Zakotvenia	Podľa reálnej praxe
Francúzsko	Francúzsko
Island	Fínsko
Weimarské Nemecko	weimarské Nemecko
Portugalsko	Portugalsko
Rakúsko	Rakúsko
Francúzsko	Island
Írsko	Írsko ⁵

⁴ Bližšie pozri: Kresák, P.: *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava, PF UK 1993, s. 141 a nasl.

Zdroj: Řichová, B.: *Komparace politických systémů I*. Praha, VŠE 1995, s. 17.

Pri skúmaní poloprezidentských systémov M. Duverger kládol dôraz predovšetkým na sledovanie závislosti medzi súdržnosťou koalície väčšiny v parlamente a postavením prezidenta vo vzťahu k tejto väčšine. Vypracoval tzv. transformačnú mriežku, ktorá je náčrtom rozličných situácií vznikajúcich vo vzťahoch medzi hlavou štátu a parlamentnou väčšinou.

VLÁDA PARLAMENTU

Pre vládu parlamentu je charakteristické:

- koncentrácia moci v rukách parlamentu, ktorý má oprávnenie voliť vládu i prezidenta,
- postavenie vlády je redukované na postavenie výkonného orgánu parlamentu
- funkcia prezidenta je obmedzená iba na vonkajšiu reprezentáciu štátu (napríklad vo Švajčiarsku).⁶

ZDANLIVÝ PARLAMENTARIZMUS

Zdanlivý parlamentarizmus je charakteristický pre totalitné politické režimy, ktoré sa navonok snažia prezentovať ako režimy demokratické. Typickými znakmi tohto systému sú:

- neexistencia slobodných volieb,
- jedna vládna strana, na voľbách sa zúčastňuje prostredníctvom jednotnej kandidátky,
- nemožnosť slobodnej prezentácie činnosti opozície,
- jediná politická strana kontroluje parlament,
- parlament nedisponuje reálnymi právomocami,
- nerešpektovanie a negarantovanie dodržiavania v praxi základných ľudských práv a slobôd.⁷

PREZIDENT AKO ÚSTAVNÁ FUNKCIA

HISTORICKÝ VÝVIN FUNKCIE HLAVY ŠTÁTU

Postavenie prezidenta ako najvyššieho predstaviteľa suverénneho štátu má svoj historický predobraz v tradičnej funkcii panovníka. Tú sa v minulosti charakterizovalo predovšetkým spojenie dvoch dimenzií - svetskej a cirkevnej. Pôvod moci vládcu bol vykazovaný ako božský (sú známe napríklad oslovenia typu „z Božej vôle kráľ“), práve týmto pôvodom sa vysvetľovala legitimita kráľovskej rodiny na vládnutie.

---

⁵ Bližšie pozri: Novák, M.: *Systémy politických stran*. Praha, Slon 1997, s. 211 a nasl.

⁶ Bližšie pozri Kresák, P.: cit. d., s. 145-146.

⁷ Tamže, s. 146-147.

Vývoj postupne smeroval k rozdeleniu cirkevnej a svetskej zložky moci panovníka. Tento proces nebol všade rovnaký, prevládla však tendencia zveriť do rúk panovníka správu nad krajinou. Otázna pritom bola spojitosť moci s dedičným nástupníctvom. V 17. a 18. storočí sa naplno rozvinul systém absolutistickej monarchie, ktorého podstatu najvýstižnejšie charakterizoval výrok francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV.: „Štát som ja“. S postupným prechodom k demokratickým formám vlády prostredníctvom boja proti absolútnej moci hlavy štátu sa moc panovníka začala obmedzovať, čoraz viac sa pristupovalo ku klasickej del'be moci: vzniká autonómny legislatívny orgán (parlament), rastú právomoci výkonných orgánov (vláda), vytvára sa súdny systém. Tento trend zákonite viedol k tomu, že jednotlivé pozície v rámci systému del'by moci sa začali čoraz častejšie obsadzovať prostredníctvom voľby než nástupníctva, resp. vymenovania.

TABUĽKA 2

Typológia hláv štátov

Rozsah právomocí	Úroveň demokratizácie úradu	
	Nízka	vysoká
Veľký	Tradičná monarchia	prezidentská republika
Stredný	Konštitučná monarchia	poloprezidentská republika
Malý	Parlamentná monarchia	parlamentná republika

Zdroj: Coakley, J.: *Úloha hlavy štátu v súčasnej politice*. In: *Politologická revue* č. 1, 1998, s. 30.

Tabuľka 2 uvádza typológiu hláv štátov vo väzbe na rozsah právomocí a úroveň demokratizácie úradu. Európska cesta modernizácie monarchií sa uskutočňovala v zásade zhora nadol, t. j. od tradičnej monarchie k parlamentnej monarchii. Sprievodnými znakmi tohto procesu bol rastúci vplyv parlamentov na výber výkonných orgánov, čo v konečnom dôsledku viedlo k minimalizácii reálnej moci vládcu až do symbolickej polohy vykonávateľa a schvaľovateľa rozhodnutí zákonodarného zboru, prípadne vlády. Vláda sa svojou politickou zodpovednosťou plne presunula pod parlament. Súdne orgány získavali čoraz väčší stupeň autonómnosti, stali sa nezávislými od rozhodnutí iných orgánov. Tento proces sprevádzalo postupné zavádzanie všeobecného volebného práva.

Významným momentom prechodu od tradičnej monarchie ku konštitučnej bolo prijatie francúzskej ústavy zo septembra 1791. Vychádzajúc z tejto a iných neskôr prijatých ústav (ústava Španielska z roku 1792, Švédska z roku 1809, Nórska z roku 1814) možno túto formu vládnutia stručne charakterizovať ako ústavou obmedzenú výkonnú moc, rozdelenie moci do troch zložiek (zákonodarnej, výkonnej a súdnej), pôsobenie parlamentu, zloženého aspoň čiastočne na základe volieb, prechod exekutívy do rúk panovníka.

Najvyšší úrad dedičného panovníka bol postupne pretransformovaný na úrad voleného prezidenta. Hlave štátu však zostali niektoré právomoci typické pre monarchu. K najzávažnejším patrí právo veta (v rozličnej forme) voči parlamentom schváleným zákonom, vymenúvanie a odvolávanie členov vládneho kabinetu a v neposlednom rade aj inštitút milosti.

Táto cesta vývoja mala rôzne vyústenia. Vznikli tri modely republiky: parlamentná, prezidentská a poloprezidentská. V období po druhej svetovej vojne v niektorých krajinách strednej a východnej Európy po zmene demokratického politického režimu na totalitný režim bol komunistický úrad hlavy štátu zrušený, jeho právomoci prešli na kolektívny orgán (Maďarsko, Bulharsko, NDR, Albánsko). V niektorých európskych krajinách (Grécko, Rumunsko, Taliansko, Juhoslávia, Bulharsko, Albánsko) došlo i k striedaniu foriem vlády.

Celkový počet štátov z hľadiska ústavného postavenia hlavy štátu na začiatku a na konci 20. storočia uvádza tabuľka 3

TABUĽKA 3

Typy štátov z hľadiska ústavného postavenia hlavy štátu v roku 1910 a 1998

Typ	1910	1998
Tradičná monarchia	11	10
Obmedzená monarchia	14	4
Parlamentná monarchia	6	14
Nepriama monarchia	0	15
Celkovo monarchií	31	43
Prezidentská republika	20	60
Poloprezidentská republika	2	38
Parlamentná republika	1	36
Iné republiky *	1	14
Celkovo republík	24	148
CELKOVÝ SÚČET	55	191

* Kategória „iné republiky“ sa vzťahuje na Švajčiarsko (1910 a 1998) a v roku 1998 na sedem štátov, ústavy ktorých určovali, že hlava štátu je volená parlamentom a jemu je aj zodpovedná. Táto kategória zahŕňa aj dva štáty s vojenským režimom a štyri štáty s revolučným režimom. Tabuľka je založená výhradne na textoch ústav, neodráža úroveň dodržiavania princípov ústavnosti v praxi.

Zdroj: Coakley, J.: *Úloha hlavy štátu v súčasnej politice*. In: *Politologická revue* č. 1, 1998, s. 31.

Lexikon zemí 2000 (Praha, Fortuna Print 1999) ku krajinám s prezidentským systémom zaraďuje tieto krajiny: Belau, Benin, Bolívia, Botswana, Cyprus, Čad, Dominikánska republika,

Džibutsko, Ekvádor, Filipíny, Gabun, Gambia, Guatemala, Guinea, Haiti, Honduras, Chile, Indonézia, Irak, Južná Kórea, Keňa, Kiribati, Kolumbia, Kostarika, Libéria, Malawi, Maledivy, Mali, Mauretánia, Mexiko, Niger, Nigéria, Panama, Paraguaj, Pobrežie Slonoviny, Rovníková Guinea, Rwanda, Salvador, Sierra Leone, Somálsko, USA, Srí Lanka, Stredoafriická republika, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Trinidad a Tobago, Tunisko, Uruguaj, Zair, Zambia.⁸ *Lexikón zemí 2000* (Praha, Fortuna Print 1999) k prezidentskej forme priraduje okrem uvedených štátov aj Albánsko, Alžírsko, Angolu, Azerbajdžan, Bielorusko, Brazíliu, Burkina Faso, Burundi, Egypt, Ghanu, Gruzínsko, Guineu-Bissau, Guyanu, Irán, Kamerun, Kazachstan, Komory, Kongo – Brazzavile, Madagaskar, Namíbiu, Nikaraguu, Palau, Peru, Senegal, Seychely (parlamentná prezidentská republika), Sýriu, Surinam, Tanzániu, Togo, Ugandu, Uzbekistan, Venezuelu, Zimbabwe.

Do kategórie monarchie je v tejto publikácii zaradených 45 štátov: Antigua a Barbuda, Austrália, Bahamy, Bahrajn, Barbados, Belgicko, Belízia, Bhután, Brunei, Dánsko, Grenada, Holandsko, Jamajka, Japonsko, Jordánsko, Kambodža, Kanada, Katar, Kuvajt, Lesotho, Lichtenštajnsko, Luxembursko, Malajzia, Maroko, Monako, Nepál, Nórsko, Nový Zéland, Omán, Papua – Nová Guinea, Samoa, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Svätá Lucia, Sv. Krištof a Nevis, Sv. Vincent a Grenadíny, Svazijsko, Šalamúnove ostrovy, Španielsko, Švédsko, Thajsko, Tonga, Tuvalu, Vatikán (absolútna teokratická monarchia).

PROCES VÝBERU HLAVY ŠTÁTU

Azda najjednoduchším spôsobom výberu hlavy štátu je následníctvo v monarchiách. Príklad jasného vymedzenia princípu následníctva poskytuje Ústava Španielskeho kráľovstva, ktorá v článku 57 deklaruje, že „španielska koruna je dedičná pre nástupcu Jeho Veličenstva Juana Carlosa I. Bourbonského, legitímneho dediča historickej dynastie. Nástupníctvo na tróne sa riadi zásadou prvorodenstva a zastúpenia, staršia vetva rodu má prednosť pred mladšou, v rovnakej vetve má prednosť bližšie príbuzenstvo pred vzdialenejším, v rovnakom stupni muž pred ženou a v prípade rovnakého pohlavia osoba staršia pred osobou mladšou“.

Takto určený spôsob obsadzovania postu hlavy štátu je možný iba v monarchiách. V prípade republík sa uplatňuje voľba, ktorá však v sebe zahŕňa isté obmedzenia v porovnaní s monarchiou. Hádám najzávažnejším obmedzením je vek kandidáta. Kým panovník sa mohol ujať svojej

---

⁸ Pozri Orosz, L. - Šimuničová, K.: *Prezident v ústavnóm systéme Slovenskej republiky*. Bratislava, Veda 1998, s. 16 a 27.

funkcie už od veku 18 rokov (často aj skôr), v prípade prezidenta je táto hranica posunutá na 35 rokov.

L. Orosz a K. Šimuničová definujú 4 základné formy ustanovenia hlavy štátu pri parlamentnej forme vlády:

- hlava štátu (monarcha) nastupuje do funkcie na základe dedičného práva a zotráva v nej doživotne;
- hlava štátu (prezident) je volená na časovo obmedzené funkčné obdobie parlamentom;
- hlava štátu (prezident) je volená na časovo obmedzené funkčné obdobie ústavou stanoveným volebným kolégiom, na ktorom spravidla participuje parlament (spravidla dolná snemovňa);
- hlava štátu (prezident) je volená na časovo obmedzené funkčné obdobie priamo občanmi.⁹

Samotná voľba hlavy štátu sa teda môže uskutočniť dvoma spôsobmi: priamo alebo nepriamo. V nepriamej voľbe výber kandidáta uskutočňuje orgán stojaci medzi voličmi a úradom. Túto funkciu vykonáva buď zákonodarný zbor (parlament), alebo špeciálne volené kolégium. Pri nepriamej voľbe prezidenta sa teda na voľbách môže zúčastniť každý volič, ale konečné rozhodnutie o výbere prezidenta je v rukách kolégia voliteľov, zvoleného vo voľbách.

Tabuľka 4 ukazuje výskyt typov voľby prezidenta v rokoch 1910 a 1990. Voľba kolégiom sa tu označuje ako polopriama voľba, voľba vopred zvoleným orgánom (avšak bez účasti voličov) ako nepriama.

TABUĽKA 4

Výskyt typov voľby prezidenta vo svete v rokoch 1910 a 1998

Typ	1910	1998
Priama voľba	11	98
Polopriama voľba	6	1
Nepriama voľba: široký volebný orgán	1	6
Nepriama voľba: parlament	6	36
Iné	0	7
Celkovo	24	148

Poznámka: Pre rok 1998 „priama voľba“ zahŕňa vo dvoch prípadoch referendum o voľbe jedného kandidáta, vybraného hlavným volebným orgánom. Kategória „iné“ zahŕňa voľbu malou skupinou ľudí alebo vojenskými úradníkmi, príp. voľbu iným spôsobom.

Zdroj: Coakley, J.: *Úloha hlavy štátu v súčasnej politice*. In: *Politologická revue* č. 1, 1998, s. 34.

⁹ Orosz, L. - Šimuničová, K.: *Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Bratislava, Veda 1998, s. 26 a nasl.

Už pri bežnom pohľade je zrejmé, že dominuje priama voľba. V Európe sa táto forma uplatňuje napríklad v Bielorusku, Bulharsku, Fínsku, Francúzsku, Chorvátsku, Írsku, Islande, Poľsku, Portugalsku, Rakúsku, Rumunsku, Slovinsku, Rusku, Ukrajine, od roku 1999 aj na Slovensku. Z historického hľadiska priamu voľbu hlavy štátu prvý raz zakotvila weimarská ústava v Nemecku v roku 1919, v medzivojnovom období tento príklad nasledovali niektoré ďalšie štáty (Rakúsko v roku 1929, Portugalsko v 1933, Poľsko v 1935). Najpoužívanejšou formou priamej voľby prezidenta je systém dvojkolového hlasovania s rôznymi kvórami (relatívna a kvalifikovaná väčšina). Forma polopriamej voľby (s výnimkou USA) je v súčasnosti na ústupe. V Európe sa tento spôsob voľby prezidenta uplatňoval napríklad v rokoch 1918 – 1987 vo Fínsku. V tejto krajine boli zaznamenané prípady obchodovania s hlasmi, lobovanie sa tu stalo charakteristickou črtou volieb, po voľbách kolégia často nebolo jasné, kto vyjde z následnej voľby hlavy štátu ako víťaz. Nepriama voľba hlavy štátu sa používa v Grécku, Turecku, Albánsku, Českej republike, Maďarsku, Lotyšsku, na Malte a v Suriname.

Ústavné vymedzenie postavenia prezidentov v krajinách V-4 (okrem SR)

POLSKO

Poľská ústava deklaruje prezidenta nie ako hlavu štátu, ale ako jeho najvyššieho predstaviteľa, ako garanta jeho kontinuity a autority. Hlavným poslaním prezidenta je dohľad nad dodržiavaním ústavy, ochrana suverenity, bezpečnosti, nedotknuteľnosti a celistvosti územia.

Mandát prezidenta je odvodený od výsledkov priamych volieb. Funkčné obdobie je päťročné s možnosťou jedného znovuzvolenia. Podmienkou voliteľnosti do funkcie prezidenta je štátne občianstvo, vek nad 35 rokov, voliteľnosť do Sejmu (dolnej komory parlamentu)¹⁰ a zozbieranie 100 000 súhlasných podpisov občanov. V prvom kole volieb na zvolenie je potrebná nadpolovičná väčšina platných hlasov. Ak táto podmienka nie je splnená, 14. deň sa koná druhé kolo, do ktorého postupujú dvaja kandidáti, ktorí získali najviac hlasov v prvom kole. V prípade odstúpenia jedného z kandidátov nastupuje ďalší podľa poradia v prvom kole (potom sa druhé kolo uskutoční o 14 dní neskôr). Víťazom - a teda prezidentom - sa stáva kandidát, ktorý získal väčšinu hlasov. Prezidentské voľby vyhlasuje maršalek (predseda) Sejmu tak, aby sa uskutočnili v intervale 100 až 75 dní pred ukončením mandátu slúžiaceho prezidenta. O platnosti prezidentských volieb rozhoduje

---

¹⁰ Sejm (dolná komora parlamentu) má 460 poslancov volených na štyri roky systémom pomerného zastúpenia. Pri voľbách do Sejmu musia kandidujúce politické strany prekročiť päťpercentnú a koalície osempercentnú hranicu.

Najvyšší súd. Úradu sa víťaz volieb ujíma zložením sľubu pred parlamentom („*Pri preberaní úradu prezidenta Poľskej republiky z vôle národa slávnostne prisahám, že budem verný ústave, zaväzujem sa neochvejne ochraňovať dôstojnosť národa, nezávislosť a bezpečnosť štátu a tiež dobro krajiny a prosperita jeho občanov navždy zostane mojou najvyššou prioritou a záväzkom.*“). Prezident sa musí vzdať vykonávania akéhokoľvek iného úradu a verejnej funkcie.

Zastupovanie prezidenta je zverené do rúk maršalkovi Sejmu, a to za presne stanovených podmienok. K nim patrí oznámenie prezidenta, že dočasne nie je schopný vykonávať tento úrad; ak nie je vstave o tejto skutočnosti informovať, rozhodne o tejto okolnosti na žiadosť maršalka Sejmu Ústavný súd a poverí ho (maršalka) výkonom funkcie prezidenta. K ďalším okolnostiam patria prípady úmrtia, rezignácie, súdny verdikt o neplatnosti volieb, vyhlásenie parlamentu o trvalej neschopnosti prezidenta vykonávať svoje povinnosti (na to je potrebný súhlas dvoch tretín poslancov) a nakoniec prepustenie prezidenta z úradu rozhodnutím Tribunálu štátu. Ak by nastala situácia, že maršalek Sejmu nemôže uvedené právomoci vykonávať, prechádza ich výkon na maršalka Senátu (horná komora parlamentu).¹¹

Poľský prezident je hlavným veliteľom ozbrojených síl. Vymenúva šéfa Generálneho štábu. V prípade bezprostrednej hrozby zvonku na základe žiadosti ministerského predsedu vyhlasuje mobilizáciu. Prezident môže udeliť amnestiu (nemôže ju však udeliť osobám odsúdeným Tribunálom štátu). Akty prezidenta podliehajú aktu kontrasignácie a tým sa politická zodpovednosť presúva aj na vládny kabinet. Toto ustanovenie sa netýka vyhlásenia volieb a zvolania ustanovujúcich schôdzí oboch komôr parlamentu, uvádzania návrhov zákonov, podpisovania, resp. odmietnutia podpísania prijatých právnych noriem, prednesenia správy o stave republiky, navrhnutia a vymenovania premiéra, prijatia demisie, odvolania ministra na základe vyslovenia nedôvery v Sejme, zvolávania zasadnutia vlády, uplatňovania práva udeľovať amnestiu.

Prezidenta možno stíhať len pred Tribunálom štátu za porušenie ústavy a zákona alebo za spáchanie trestného činu. Obžalobu možno začať prijatím rozhodnutia parlamentu aspoň dvojtretinovou väčšinou na základe návrhu minimálne 140 poslancov. Ak sa vina prezidenta preukáže, má to za následok prepustenie z úradu.

---

¹¹ Senát má 100 poslancov, ktorí sú volení na štvorročné obdobie väčšinovým jednokolovým systémom. Každé zo 47 vojvodstiev má dva mandáty, Varšavské a Katovické tri.

ČESKÁ REPUBLIKA

Prezident Českej republiky patrí k menej početnej skupine hláv európskych štátov, mandát ktorých je odvodený nie od priamej voľby občanmi, ale od voľby v parlamente.¹² Hlava štátu je volená v trojkolovom systéme, pravda, ak nezíska potrebnú väčšinu v kole predchádzajúcom. Za prezidenta ČR môže kandidovať občan voliteľný do Senátu vo veku nad 40 rokov. Navrhnuť kandidáta môže najmenej 10 poslancov alebo 10 senátorov. V prvom kole voľby je zvolený kandidát, ktorý získa nadpolovičnú väčšinu všetkých poslancov a senátorov. V prípade nezvolenia do 14 dní nasleduje druhé kolo, do ktorého postupuje najúspešnejší kandidát (teda nie dvaja, ako to je pri priamej voľbe, resp. iných formách volieb nepriamych).¹³ V ňom je tento kandidát zvolený, ak získa nadpolovičnú väčšinu hlasov prítomných poslancov a zároveň nadpolovičnú väčšinu prítomných senátorov. Ak ani táto podmienka nie je splnená, do ďalších 14 dní sa uskutoční tretie kolo, v ktorom je potrebná nadpolovičná väčšina prítomných poslancov a senátorov dovedna. Ak ani potom sa nezvolí hlava štátu, konajú sa nové voľby. Takáto procedúra poskytuje veľký priestor na kuloárové rokovania zástupcov politických strán.

Ústava ČR neumožňuje byť zvolený za prezidenta viac ako dvakrát po sebe. Prezident sa ujíma funkcie zložením sľubu do rúk predsedu Poslaneckej snemovne parlamentu (*„Sľubujem vernosť Českej republike. Sľubujem, že budem zachovávať jej ústavu a zákony. Sľubujem na svoju česť, že svoj úrad budem zastávať v záujme všetkého ľudu a podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia.“*).

Pokiaľ ide o právomoci a vecnú pôsobnosť prezidenta, možno ich rozdeliť na päť kategórií:

1. výlučná (individuálna milosť, podpisovanie zákonov, právo rozpustiť Poslaneckú snemovňu, právo vrátiť zákon Poslaneckej snemovni),
2. výlučná povinná (poverenie vlády, ktorej demisiu prijal, dočasným vykonávaním funkcie),
3. výlučná, ale podmienená súhlasom iného orgánu (vymenovanie sudcov Ústavného súdu so súhlasom Senátu),

---

¹² Český zákonodarný zbor je dvojkomorový. Dolnú komoru - Poslaneckú snemovňu - tvorí 200 poslancov volených pomerným systémom. Horná komora – Senát – má 81 senátorov zvolených väčšinovým princípom.

¹³ V prípade, že je viac kandidátov, ktorí získali rovnako najväčší počet hlasov v snemovni, alebo viac kandidátov s rovnako najväčším počtom hlasov senátorov, takto získané hlasy v oboch komorách parlamentu sa spočítajú a do druhého kola postupuje kandidát s najväčším súčtom.

4. výlučná viazaná návrhom (vymenovanie členov vlády),
5. viazaná na spolupodpis člena vlády, za ktorý zodpovedá vláda.

Poslaneckú snemovňu môže prezident rozpustiť (s výnimkou posledných troch mesiacov pred uplynutím funkčného obdobia prezidenta) za presne stanovených ústavných podmienok. Môže sa tak stať, ak:

- Poslanecká snemovňa nevyslovila dôveru novovymenovanej vláde, predseda ktorej bol prezidentom vymenovaný na návrh predsedu Poslaneckej snemovne,
- Poslanecká snemovňa sa neuznesie do troch mesiacov o vládnom návrhu zákona, s prijatím ktorého vláda spojila otázku dôvery,
- zasadnutie Poslaneckej snemovne bolo prerušené na dlhší čas, ako je prípustné,
- Poslanecká snemovňa nebola po dobu dlhšiu ako tri mesiace uznášaniaschopná, jej zasadnutie nebolo prerušené, a navyše bola v tejto dobe opakovane zvolaná na schôdzu.

Hlava štátu má právo vrátiť parlamentu prijatý zákon (s výnimkou zákona ústavného). V takom prípade Poslanecká snemovňa hlasuje znovu. Na prehlasovanie relatívneho práva veta je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov.

Prezident zastupuje republiku navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy, je vrchným veliteľom ozbrojených síl, vymenúva a povyšuje generálov.

Počas výkonu funkcie požíva prezident imunitu, nemožno ho zadržať ani trestne stíhať. Jedinou výnimkou je stíhanie pre vlastizradu, ktoré sa má konať pred Ústavným súdom na základe žaloby Senátu. Trestom by mala byť strata mandátu a spôsobilosť ho znovu nadobudnúť. V prípade neobsadenia najvyššej ústavnej funkcie prechádzajú prezidentské právomoci na predsedu vlády a predsedu Poslaneckej snemovne. Ak je táto práve rozpustená, výkon funkcie je v rukách predsedu Senátu.

MAĎARSKO

Hlavou Maďarskej republiky je prezident, vystupujúci ako reprezentant jednoty národa. Je volený v parlamente. Funkčné obdobie trvá päť rokov, možno ho obnoviť len raz. Podmienkou voliteľnosti je štátne občianstvo a vek nad 35 rokov. Navrhovať kandidáta na najvyššiu štátnu funkciu je oprávnená skupina minimálne 50 poslancov parlamentu. Voľby sa konajú tajne, na zvolenie v prvom kole je potrebná dvojtretinová väčšina poslancov. Ak sa túto podmienku nepodarí splniť, nasleduje druhé kolo, pre ktoré zostáva potrebné dvojtretinové kvórum na zvolenie. Do prípadného tretieho kola postupujú dvaja najúspešnejší kandidáti z

predchádzajúceho kola, v tomto prípade je kvórum znížené na nadpolovičnú väčšinu poslancov. Volebný proces musí byť ukončený v priebehu troch dní.

Novozvolený kandidát sa ujíma svojho úradu po skončení mandátu predchádzajúceho prezidenta; ak sa mandát ukončil predčasne, potom ôsmy deň po vyhlásení volebných výsledkov. Podmienkou nástupu do funkcie je zloženie prísahy pred parlamentom.

Výkon prezidentského úradu je nezlučiteľný so všetkými inými politickými, verejnými a spoločenskými funkciami. S výnimkou odmeny za autorské práva nesmie prezident poberať nijakú odmenu ani byť inak zamestnaný. V prípade neschopnosti zastávať zverený post až do nástupu novozvoleného prezidenta zastáva túto funkciu predseda parlamentu (v zákonodarnom zbore ho vtedy zastupuje dočasne poverený podpredseda). Zastupujúci prezident však nemá právo vetovať zákony a rozpúšťať parlament.

Riadne zvolený prezident je hlavným veliteľom ozbrojených síl Maďarskej republiky, reprezentuje krajinu, uzatvára medzinárodné zmluvy (je potrebná ich následná ratifikácia v parlamente), prijíma a poveruje veľvyslancov, vyhlasuje parlamentné a komunálne voľby a referendum, ktoré môže zároveň aj sám iniciovať.

Ak prezident poruší ústavu alebo iný zákon, na návrh jednej pätiny poslancov sa môže začať proces jeho odvolania z funkcie. V priebehu tohto procesu až do konečného rozhodnutia nesmie prezident vykonávať svoju funkciu. Samotný akt sa uskutočňuje pred Ústavným súdom. Ak Ústavný súd dospeje k záveru, že sa prezident previnil, má právo odvolať ho z funkcie. Ak je odvolací proces iniciovaný na základe obvinenia prezidenta z trestného činu vykonaného počas výkonu funkcie, môže Ústavný súd žiadať o pokračovanie trestného stíhania. Trestné stíhanie vedie osobitný žalobca, zvolený spomedzi poslancov. V ostatných prípadoch kriminálne žaloby voči hlave štátu môžu byť len iniciované s pokračovaním po skončení funkčného obdobia. Ak Ústavný súd preukáže prezidentovi vinu z kriminálneho činu, môže ho odvolať z úradu a súčasne žiadať trest podľa platného zákona.

Prílohy

Príloha č. 1: Funkčné obsadenie prezidentov v krajinách strednej Európy

Česká a Slovenská Federatívna republika

Václav Havel 1989 – 1990

Václav Havel 1990 – 1992

Česká republika

Václav Havel 1993 - 1998

Václav Havel	1998 – 2003
Václav Klaus	2003 – doteraz

Maďarská republika

Matyás Szűrös	1989 – 1990
Árpád Göncz	1990 – 1995
Árpád Göncz	1995 – 2000
Ferencz Mádl	2000 - doteraz

Poľská republika

Wojciech Jaruzelski	1989 – 1990
Lech Wałęsa	1990 - 1995
Aleksander Kwaśniewski	1995 – 2000
Aleksander Kwaśniewski	2000 – doteraz

Slovenská republika

Michal Kováč	1993 – 1998
Rudolf Schuster	1999 – doteraz

Príloha č. 2: Funkčné obsadenie predsedov vlád v krajinách strednej Európy

Česko-Slovensko

Ladislav Adamec	1988 – 1989
Marián Čalfa	1989 – 1992
Jan Strásky	1992 – 1992

Česká republika

Václav Klaus	1993 – 1998
Josef Tošovský	1998 – 1998
Miloš Zeman	1998 – 2002
Vladimír Špidla	2002 – doteraz

Slovenská republika

Vladimír Mečiar	1993 – 1994
Jozef Moravčík	1994 – 1994
Vladimír Mečiar	1994 – 1998
Mikuláš Dzurinda	1998 –

Maďarská republika

Miklós Németh	1988 – 1990
József Antall	1990 – 1993
Péter Boross	1993 – 1994
Gyula Horn	1994 – 1998
Viktor Orbán	1998 – 2002
Péter Medgyessi	2002 –

Poľská republika

Tadeusz Mazowiecki	1989 – 1990
Jan Krzysztof Bielecki	1991 – 1991
Jan Olszewski	1991 – 1992
Waldemar Pawlak	1992 – 1992
Hanna Suchocka	1992 – 1993
Waldemar Pawlak	1993 – 1994
Józef Oleksy	1994 – 1996
Włodzimierz Cimoszewicz	1996 – 1997
Jerzy Buzek	1997 – 2001
Leszek Miller	2001 -

Príloha č. 3: Volebné systémy pre voľby hlavy štátu v krajinách strednej Európy

Názov štátu	Kto volí	Podmienky k registrácii	Minimálny vek
Česká republika	Parlament ČR (Poslanecká snemovňa a Senát)	Návrh 10 poslancov alebo 10 senátorov)	40
Maďarsko	Národné zhromaždenie	Návrh minimálne 10 poslancov	35
Poľsko	Voliči	Návrh min. 100 tisíc voličov	35
Slovensko	Voliči	Návrh min. 15 poslancov alebo 15 tis. Voličov	40

Poznámka: vo všetkých uvedených krajinách je funkčné obdobie prezidenta stanovené na 5 rokov, je možné opätovné zvolenie jeden raz

Príloha č. 4: Kompetencie prezidentov v krajinách strednej Európy

Štát	Zákonodarná iniciatíva	Suspenzívne veto	Rozpustenie parlamentu	Zmena zloženia vlády
Česká republika	Nie	Áno	Obmedzená	Obmedzená
Maďarsko	Áno	Áno	Obmedzená	Obmedzená
Poľsko	Áno	Áno	Obmedzená	Obmedzená
Slovensko	Nie	Áno	Obmedzená	Obmedzená

LITERATÚRA:

1. Antoszewski, A.: *Demokracje Europy Srodkowo-Wschodniej w perspektywie porównaczej*, Wrocław 1998
2. Cabada, L., Dvořáková, V.: *Komparace politických systému III*, VŠE, Praha 200
3. Coakley, J.: Úloha hlavy státu v současné politice. *Politologická revue* č. 1, 1998, s. 31.
4. Čič, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin, Matica Slovenská 1997.
5. Dvořáková, V., Kunc, J.: *O přechodech k demokracii*, SLON, Praha 1994
6. Honzák, F. – Pečenka, M.: *Státy a jejich představitelé*. Praha, Libri 1998.
7. Jirásková, V.: *Dokumenty k ústavním systémům*. Praha, Karolinum 1996.
8. Klíma, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha 1998
9. Klokočka, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Praha, Linde 1996.
10. Kresák, P.: *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava, PF UK 1993.
11. Kubát, M.: *Politika v Polsku po roce 1989*, Praha 2000
12. Kubát, M.: *Poskomunizmus a demokracie*, Praha 2002
13. *Lexikon zemí 2000*. Praha, Fortuna Print 1999.
14. Lijphart, A.: *Democracies*. London, Yale University Press 1984, s. 88.
15. Müller, A.: *Úvod do vědy o politice*. Praha, Lunarion 1991.
16. Novák, M.: *Systémy politických stran*. Praha, Slon 1997.
17. Novák, M.: *Jakou demokracii pro nové demokracie ?*, Brno 2001
18. Orosz, L. – Šimuničová, K.: *Prezident v ústavnóm systéme Slovenskej republiky*. Bratislava, Veda 1998.
19. Posluch, M.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Bratislava, PF UK 1993.
20. Říchová, B. a kol.: *Komparace politických systémů I*. Praha, VŠE 1995.
21. Shugart, M. S.: *Executive-Legislative Relations in Post-Communist Europe*. Transition, 25/1996, s. 7.
22. Svatoň, J.: *Vládní orgán moderního státu*. Praha, Doplněk 1997.
23. *Voter Turnout from 1945 to 1997: A Global Report on Political Participation*. Stockholm, IDEA 1997.
24. Wilson, J. Q.: *Jak se vládne v USA*. Praha, Victoria Publishing 1995.
25. www.psp.cz/ustavy